

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν βιβλίο αποτελεί διδακτορική διατριβή που εκπονήθηκε στον Τομέα Δικαίου των Επιχειρήσεων και Εργασιακού Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, και εγκρίθηκε στις 20 Οκτωβρίου 2010, υπό την επίβλεψη του καθηγητή κ. Μιχαήλ Θεόδωρου Μαρίνου. Σε εκείνον θα ήθελα καταρχάς να εκφράσω τις πιο ειλικρινείς μου ευχαριστίες για την πολύχρονη, απρόσκοπτη και δημιουργική συνεργασία μας, καθώς και για την ελευθερία κινήσεων που πάντοτε μου άφηνε, δείχνοντας κατανόηση για τις παράλληλες υποχρεώσεις μου. Επίσης τον ευχαριστώ για την πρότασή του να περιληφθεί η παρούσα διατριβή στη σειρά «Μελέτες Εμπορικού και Οικονομικού Δικαίου», την οποία διευθύνει. Από τη θέση αυτή θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Βόννης Prof. Dr. Dres. h.c. Karsten Schmidt, ο οποίος μου έδωσε την αρχική ιδέα για το θέμα της διατριβής μου.

Σταθερός αρωγός μου επί σειρά ετών, τόσο κατά τις μεταπτυχιακές μου σπουδές, όσο και κατά την εκπόνηση της παρούσας διατριβής, στάθηκε το Κοινοφελές Ίδρυμα Αλέξανδρος Σ. Ωνάσης, το οποίο γενναιόδωρα με υποστήριξε όλη αυτά τα χρόνια, αναλαμβάνοντας μάλιστα, μέσω του προγράμματος χορηγιών προς μέλη του συνδέσμου υποτρόφων του, τα έξοδα δημοσίευσης του παρόντος. Για όλη αυτή την εμπιστοσύνη του Ιδρύματος στο πρόσωπό μου θα ήθελα να εκφράσω την ειλικρινή μου ευγνωμοσύνη.

Τέλος, για την αμέριστη αγάπη, συμπαράσταση και υπομονή της θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, στην οποία αφιερώνω, αυτονόητα, το παρόν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A. Η απόφαση περί απαλλογής στις κεφαλαιουχικές εταιρίες

Η απαλλογή των μελών διοίκησης εταιριών και εν γένει νομικών προσώπων από την ευθύνη τους αποτελεί ένα θεσμό γνωστό σε όλες τις εταιρικές μορφές συνεργασίας και τα νομικά πρόσωπα εν γένει, όπου η διαχείριση και εκπροσώπηση δεν ασκείται από όλους τους εταίρους, είτε σε συλλογική βάση είτε σε βάση ατομικής εκπροσώπησης. Αυτό είναι αυτονόητο, διότι λογικό προαπαιτούμενο της απόφασης περί απαλλογής των μελών διοίκησης νομικού προσώπου από την ευθύνη τους είναι η ύπαρξη απαλλογασόντων και απαλλογασομένων οι οποίοι δεν ταυτίζονται μεταξύ τους. Κανένα νόημα δεν θα είχε προφανώς, για παράδειγμα, η χορήγηση της απαλλογής από τους εταίρους μιας διμελούς ομόρρυθμης εταιρείας, οι οποίοι ασκούν συλλογικά ή ατομικά την διαχείριση και εκπροσώπηση της εταιρείας, στους εαυτούς τους. Νομοθετικής ρύθμισης τυγχάνει το ζήτημα της απαλλογής στην ανώνυμη εταιρία και εν μέρει στην ΕΠΕ, αποτελεί ωστόσο σημείο της ημερήσιας διάταξης των τακτικών συνελεύσεων των εταιριών όλων των ανωτέρω εταιρικών μορφών. Η νομολογία μας ωστόσο μόνο περιορισμένα και περιστασιακά έχει ασχοληθεί με τον θεσμό της απαλλογής. Αντιθέτως, τα δικαστήρια άλλων χωρών με παρόμοιες νομοθετικές ρυθμίσεις, ιδίως για την ανώνυμη εταιρία και την ΕΠΕ, όπως π.χ. της Γερμανίας και της Ελβετίας, σταθερά παράγουν πληθώρα νομολογιακού υλικού σχετικά με την απαλλογή, εμβαθύνοντας σε μέχρι σήμερα άγνωστες πτυχές της και δίνοντας έτσι νέες προοπτικές και στην επιστήμη και τη θεωρία του εταιρικού δικαίου.

Η απαλλογή των μελών διοίκησης εταιριών από την ευθύνη τους απαντάται τόσο στις κεφαλαιουχικές όσο και στις προσωπικές εταιρίες, υπό την προϋπόθεση βεβαίως που αναφέρθηκε αμέσως παραπάνω, ότι δηλαδή οι απαλλογασόμενοι δεν ταυτίζονται με τους απαλλογασομένους. Μεγαλύτερη πρακτική σημασία εμφανίζει ωστόσο ο εν λόγω θεσμός στις κεφαλαιουχικές εταιρίες, οι οποίες κατά τεκμήριο εμφανίζουν εντονότερα στοιχεία εταιρικής οργάνωσης και δομής και στις οποίες η λειτουργία των εταιρικών οργάνων είναι πιο οργανωμένη, πιο οριοθετημένη και πιο τυπική, με λιγότερα τα προσωποπαγή εκείνα στοιχεία που συχνά καθιστούν την τήρηση των εταιρικών διαδικασιών περιστασιακή και περιπτή. Είναι γεγονός, για παράδειγμα, ότι σε μια ανώνυμη εταιρία είναι πολύ πιθανότερη και πολύ συχνότερη η πραγματική διεξαγωγή γενικής συνέλευσης και η λήψη και καταγραφή των σχετικών αποφάσεων, μεταξύ των οποίων και η απόφαση περί απαλλογής, από ότι σε μια ομόρρυθμη εταιρία, για την οποία ενδεχομένως να μην υπάρχει ποτέ κατά τη διάρκεια λειτουργίας της έστω και μία απόφαση της συνέλευσης των εταίρων που να απαλλογώσει τη διοίκηση από κάθε ευθύνη της. Βέβαια δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται κανείς το γεγονός ότι υπάρ-

χουν κεφαλαιουχικές εταιρίες που εμφανίζουν έντονα προσωποπαγή στοιχεία – είναι ολιγομελείς, οικογενειακές, τα πρόσωπα της διοίκησης ταυτίζονται με αυτά των μετόχων κλπ. – όπως υπάρχουν και προσωπικές εταιρίες που ασκούν έντονη εμπορική δραστηριότητα, είναι πολυπληθέστερες και η οργανωτική δομή, οι διαδικασίες και η λειτουργία τους προσομοιάζουν περισσότερο σε κεφαλαιουχική εταιρία· ο κανόνας είναι ωστόσο ότι ο ρόλος που παίζει η απόφαση περί απαίτησης στις κεφαλαιουχικές εταιρίες είναι πρακτικά ασυγκρίτως μεγαλύτερος από το ρόλο που μπορεί να παίξει στις προσωπικές εταιρίες. Δεν είναι τυχαίο εξάλλου ότι μόνο για τις κεφαλαιουχικές εταιρίες ο νομοθέτης κάνει αναφορά στο θεσμό της απαίτησης και περιλαμβάνει σχετικές ρυθμίσεις στα βασικά νομοθετήματα περί ανώνυμης εταιρίας και ΕΠΕ. Γι' αυτό το λόγο, και παρόλο που είναι αναμφισβήτητο ότι δογματικό και θεωρητικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν όλα τα εταιρικά μορφώματα, η παρούσα διατριβή επικεντρώνεται στο θεσμό της απαίτησης στις κεφαλαιουχικές εταιρίες, στον οποίο και εμβαθύνει, κάνοντας ωστόσο παράλληλα αναφορές και στις προσωπικές εταιρίες, τόσο για τα θεμελιώδη ζητήματα του θεσμού της απαίτησης, που είναι κοινά σε όλες τις εταιρικές μορφές, όσο και όταν ο εν λόγω θεσμός παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον εκάστοτε εταιρικό τύπο. Αναφορές γίνονται εξάλλου, στο βαθμό που παρουσιάζουν δογματικό και πρακτικό ενδιαφέρον και επιτρέπουν παραλληλισμούς, συγκρίσεις και διαπιστώσεις, τόσο στο συνεταιρισμό, όπου υπάρχει και ρητή νομοθετική ρύθμιση, όσο και στο σωματείο. Αντικείμενο, ωστόσο, μελέτης και προβληματισμού αποτελούν πρωτίτως και κατά κύριο λόγο οι κεφαλαιουχικές εταιρίες, και συγκεκριμένα η ανώνυμη εταιρία και η ΕΠΕ.

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται λοιπόν τις διάφορες πτυχές της απόφασης περί απαίτησης των μελών διοίκησης κεφαλαιουχικών εταιριών από την ευθύνη τους. Η απαίτηση αποτελεί έναν κλασικό και σταθερό θεσμό του εταιρικού δικαίου, τμήμα του γενικότερου συστήματος ελέγχου της διαχείρισης από τους οικονομικούς φορείς της επιχείρησης στις κεφαλαιουχικές εταιρίες. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι στον πρόσφατο νόμο 3604/2007 οι ρυθμίσεις σχετικά με την απόφαση περί απαίτησης του Διοικητικού Συμβουλίου, ήτοι το άρθρο 35 ν. 2190/1920, μένουν άθικτες. Και αυτό παρόλο που με το νόμο αυτό γίνεται ριζική αναμόρφωση πολλών ρυθμίσεων της ανώνυμης εταιρίας με σκοπό, σύμφωνα με την εκπεφρασμένη βούληση του νομοθέτη, τον εκσυγχρονισμό του νομοθετικού καθεστώτος της ανώνυμης εταιρίας που αποτελεί βασικό όχημα για την οικονομική και επιχειρηματική δραστηριότητα και πρόοδο, και παρόλο που το ίδιο το σύστημα ευθύνης των μελών της διοίκησης της α.ε. χαρακτηρίζεται απαρχαιωμένο και αναθεωρείται. Ο νομοθέτης δεν άγγιξε το άρθρο 35 του νόμου περί α.ε. διότι πρόκειται για ένα άρθρο με μακρά ιστορία, που αποδίδει έναν κλασικό θεσμό όχι μόνο του δικαίου της ανώνυμης εταιρίας, αλλά γενικότερα όλων των ενώσεων προσώπων και συναρτάται με τη φύση και τη λειτουργία τους ως υποκειμένων δικαίου που διοικούνται από τα αρμόδια προς τούτο όργανά τους, τα οποία απαρτίζονται από πρόσωπα που είτε ταυτίζονται είτε δεν ταυτίζονται με τα μέλη των ενώσεων αλλά που σε κάθε περίπτωση ενεργούν με την ιδιότητα των μελών των διοικητικών οργάνων της ένωσης. Ο θεσμός της απαίτησης απαντάται βεβαίως και σε αλλοδαπές έννομες τάξεις, σε έννομες τάξεις με συγγενές νομικό σύστημα με το δικό μας, όπως π.χ. στη

Γερμανία και στην Ελβετία, αλλήλα και εν γένει στα δίκαια των περισσότερων ευρωπαϊκών χωρών καθώς και των χωρών του αγγλοσαξωνικού δικαίου. Ο θεσμός της απαλλοτρίωσης των διαχειριστών νομικού προσώπου από την ευθύνη τους αποτελεί σταθερό σημείο αναφοράς στο εταιρικό δίκαιο. Και να μεν μπορεί με την πάροδο του χρόνου να προσλαμβάνει διαφορετική διάσταση και λειτουργία, καθώς συναρτάται άμεσα με το σύστημα ευθύνης των μελών της διοίκησης στις διάφορες εταιρικές μορφές, που εκ των πραγμάτων εμφανίζει στοιχεία μεταβλητότητας αφού οφείλει να προσαρμόζεται στις ανάγκες κάθε εποχής και κοινωνίας καθώς και στα εκάστοτε οικονομικά και επιχειρηματικά δεδομένα, από την άλλη όμως παρουσιάζει μια σταθερότητα, ως θεσμός που διατρέχει όλο το εταιρικό δίκαιο και μένει κατά κανονα ανεπηρέαστος από τις παρεμβάσεις του εκάστοτε νομοθέτη, ακόμη και σε περιπτώσεις ριζικών αναθεωρήσεων και αναμορφώσεων, όπως υπήρξε η τελευταία τροποποίηση του δικαίου της ανώνυμης εταιρίας με τον προαναφερθέντα νόμο 3604/2007. Ο θεσμός αυτός εξάλλου, ακριβώς επειδή συναρτάται με την ίδια τη φύση της σύλληψης του νομικού προσώπου ως υποκειμένου δικαίου που διοικείται από το αρμόδιο προς τούτο όργανο, μπορεί να εξυπηρετεί τον σκοπό του και τις ανάγκες που έχει ταχθεί να καλύπτει και μπορεί να προσαρμόζεται σε όλες τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες χωρίς να έχει ανάγκη από συνεχείς τροποποιήσεις. Ο θεσμός της απαλλοτρίωσης, ανήκει, θα λέγαμε, στον σκληρό πυρήνα του εταιρικού δικαίου.

B. Μερικά παραδείγματα πρακτικής εφαρμογής και σημασίας της απόφασης περί απαλλοτρίωσης

Μια πρώτη εικόνα για την πρακτική εφαρμογή και τις πρακτικές προεκτάσεις του θεσμού της απαλλοτρίωσης στο εταιρικό δίκαιο μπορούν να δώσουν τα εξής χαρακτηριστικά παραδείγματα:

– Κατά την ετήσια τακτική γενική συνέλευση ανώνυμης εταιρίας, μετά την παρουσίαση του ισολογισμού και της έκθεσης πεπραγμένων του Διοικητικού Συμβουλίου στους μετόχους και ακολούθως την έγκρισή τους, η γενική συνέλευση ψηφίζει, όπως κάθε έτος, υπέρ της απαλλοτρίωσης των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου από κάθε ευθύνη τους. Αργότερα ωστόσο διαπιστώνεται ότι μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της εταιρίας είχε διενεργήσει στο όνομα της εταιρίας προσωπικές του συναλλαγές, χρεώνοντας την εταιρία, χωρίς να έχει δικαίωμα προς τούτο. Οι μέτοχοι επιθυμούν να αποκαταστήσουν τη ζημία της εταιρίας και έτσι αξιώνουν αποζημίωση από το υπαίτιο μέλος του Δ.Σ., το οποίο όμως τους αντιπρέπει ότι σε κάθε περίπτωση δεν έχουν κανένα δικαίωμα προς αποζημίωση, αφού το απόφαση στην τακτική γενική συνέλευση από κάθε ευθύνη του για την παρελθούσα εταιρική χρήση και επομένως δεν μπορούν να στραφούν πλέον εναντίον του, δεδομένου ότι έχουν παραιτηθεί από οποιοδήποτε αξιώσεις τυχόν έχουν. Όντως η εταιρία έχει χάσει τις αξιώσεις της κατά του υπαίτιου μέλους του Δ.Σ., ή μήπως συνεχίζει να μπορεί να τις ασκήσει παρά την χορηγηθείσα απαλλοτρίωση;

– Οι μέτοχοι στα επιχειρήματα αυτά αντιπροβάλλουν ότι η απόφαση περί απαλλοτρίωσης ού-

τως ή άλλως δεν μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο καθώς είναι άκυρη, διότι στην ψηφοφορία συμμετείχαν και μέλη του Δ.Σ. που είναι παραλλήλως μέτοχοι της εταιρίας, χωρίς την ψήφω των οποίων δεν θα είχε ληφθεί εγκύρως η απόφαση περί απαλλοτρίωσης, και βεβαίως δεν είναι δυνατόν κανείς να ψηφίζει για την απαλλοτρίωση του ίδιου του εαυτού, αφού προφανώς δεν είναι σε θέση να ψηφίσει αντικειμενικά και προς το συμφέρον της εταιρίας αλλά προτάσει το προσωπικό του συμφέρον.

– Στο παραπάνω παράδειγμα το μέλος του Δ.Σ. υποστηρίζει πως οι επίμαχες συναλλαγές αναφέρθηκαν ενώπιον της γενικής συνέλευσης κατά την ανάληψη της ετήσιας έκθεσης πεπραγμένων, εμφανίζονται στις οικονομικές καταστάσεις της εταιρίας με μια ενδεικτική ανάγνωση τους και εξάλλου οι ενδιαφερόμενοι μέτοχοι μπορούσαν να μάθουν γι' αυτές ασκώντας το δικαίωμά τους να ζητήσουν από τη διοίκηση πληροφορίες σχετικά με την πορεία της εταιρίας. Σε κάθε περίπτωση, κάποιοι μέτοχοι τυγχάνουν συγγενείς του συγκεκριμένου μέλους και ως εκ τούτου έχουν ίδια γνώση για τις επίμαχες συναλλαγές. Επομένως, αφού το έχουν απαλλοτρίσει ήδη από κάθε ευθύνη του για όλη την εταιρική χρήση που περιλαμβάνει τις επίμαχες συναλλαγές, δεν μπορούν πλέον να στηρίξουν καμία αξίωσή τους σε αυτές. Πόσο βάσιμες είναι όλες αυτές οι ενστάσεις του υπαίτιου μέλους του Δ.Σ.;

– Στην ετήσια τακτική γενική συνέλευση ανώνυμης εταιρίας το διοικητικό συμβούλιο παρουσιάζει τις οικονομικές καταστάσεις και την έκθεση πεπραγμένων, απαντά σε ερωτήσεις των μετόχων και παρέχει κάθε πληροφορία ή επεξήγηση που της ζητείται για την πορεία των εταιρικών υποθέσεων. Παρόλο που δεν προκύπτουν ατασθαλίες της διοίκησης και η διαχείριση αποδεικνύεται καθ' όλη νόμιμη, η συνέλευση ψηφίζει κατά της απαλλοτρίωσης των μελών του Δ.Σ. από κάθε ευθύνη τους. Το διοικητικό συμβούλιο υποστηρίζει πως η συνέλευση είναι υποχρεωμένη να παράσχει την απαλλοτρίωση εφόσον δεν διαπιστώνει παρανομίες στη διοίκηση της εταιρίας και επομένως δεν μπορεί να επικαλεστεί τέτοιες για να στηρίξει την απόφασή της, και δηλώνει πως θα προσφύγει στα δικαστήρια προκειμένου να εξασφαλίσει την απαλλοτρίωση. Οι μέτοχοι από την άλλη ωστόσο διατείνονται ότι δεν μπορούν να εξαναγκασθούν να αποφασίσουν προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, δηλαδή υπέρ της απαλλοτρίωσης, και ότι σε κάθε περίπτωση είναι ελεύθεροι να αποφασίσουν όπως νομίζουν σχετικά με την απαλλοτρίωση, είτε δηλαδή να τη χορηγήσουν είτε να την αρνηθούν, χωρίς να χρειάζεται μάλιστα να δικαιολογήσουν την απόφασή τους αυτή, ιδίως δε όταν δεν είναι ευχαριστημένοι από την καθόλη νόμιμη, οικονομικά ωστόσο και επιχειρηματικά αποτυχημένη διαχείριση της εταιρίας.

– Μειοψηφών εταίρος ΕΠΕ επιθυμεί να διεκδικήσει αποκατάσταση της ζημιάς της εταιρίας από το διαχειριστή της, ο οποίος παρέβη τις υποχρεώσεις πίστωσης και μη ανταγωνισμού προς την εταιρία, ανακοίνωσε επιχειρηματικά μυστικά σε τρίτους και έτσι ζημίωσε την εταιρία του παράνομα και υπαίτια. Ο διαχειριστής διατείνεται ότι οι όποιες τυχόν αξιώσεις έχουν απωλεσθεί διότι η συνέλευση των εταίρων τον έχει ήδη απαλλοτρίσει από κάθε ευθύνη του έναντι της εταιρίας για την επίμαχη χρονική περίοδο, εν γνώσει των πράξεών του αυτών. Ο μειοψηφών εταίρος αντιθέτως θεωρεί ότι μια τέτοια απόφαση είναι παράνομη και γι' αυτό

δεν μπορεί να είναι ισχυρή, διότι η συνέλευση δεν μπορεί να απαλλάξει διαχειριστή που έχει διαπράξει παρανομίες, αλλή είναι υποχρεωμένη να του αρνηθεί την απαλλογή.

Αυτά είναι, ενδεικτικά, μερικά μόνο πιθανά σενάρια που θα μπορούσαν να παρουσιαστούν στην πράξη και να αφορούν τόσο την ανώνυμη εταιρία και τα μέλη του Διοικητικού της Συμβουλίου όσο και την ΕΠΕ και τους διαχειριστές της, αλλή και τις προσωπικές εταιρίες και τα σωματεία. Και πράγματι, τέτοια ζητήματα ανακύπτουν στην πράξη όλων των τύπων ενώσεων προσώπων, αφού συνδέονται άμεσα με τα καίρια ζητήματα της λογοδοσίας και της ευθύνης των διοικούντων προς την ίδια την ένωση και τα μέλη της.